

Autoreferat

1. Imię i nazwisko.

Maciej Trzeciecki

Posiadane dyplomy, stopnie naukowe lub artystyczne – z podaniem podmiotu nadającego stopień, roku ich uzyskania oraz tytułu rozprawy doktorskiej.

1996 – stopień magistra uzyskany w Instytucie Archeologii Uniwersytetu Warszawskiego na podstawie pracy pt. „Chronologia osady grupy tynieckiej w Dalewicach, gm. Niegardów – na podstawie analizy ceramiki z obiektów”, napisanej pod kierunkiem prof. dr hab. Jerzego Okulicza-Kozaryna.

2011 – stopień doktora nauk humanistycznych w zakresie archeologii, decyzją Rady Naukowej Instytutu Archeologii i Etnologii PAN na podstawie rozprawy pt. „Ceramika Płocka między XI a XIX wiekiem. Studium archeologiczne”. Promotor: prof. dr hab. Andrzej Buko, recenzenci: prof. dr hab. Marian Rębkowski, dr hab. Dariusz Poliński.

2. Informacja o dotychczasowym zatrudnieniu w jednostkach naukowych lub artystycznych.

1995-1996 – Zamek Królewski w Warszawie, Pracownia Archeologiczna, archeolog;

2003-2011 – Instytut Archeologii i Etnologii PAN, asystent;

Od 2011 – Instytut Archeologii i Etnologii PAN, adiunkt.

3. Omówienie osiągnięć, o których mowa w art. 219 ust. 1 pkt. 2 ustawy z dnia 20 lipca 2018 r. Prawo o szkolnictwie wyższym i nauce (Dz. U. z 2021 r. poz. 478 z późn. zm.). Omówienie to winno dotyczyć merytorycznego ujęcia przedmiotowych osiągnięć, jak i w sposób precyzyjny określać indywidualny wkład w ich powstanie, w przypadku, gdy dane osiągnięcie jest dziełem współautorskim, z uwzględnieniem możliwości wskazywania dorobku z okresu całej kariery zawodowej.

Zgłoszonym przeze mnie osiągnięciem naukowym, w myśl powyższej ustawy, jest monografia:

Maciej Trzeciecki, *Typologie codzienności. Naczynia gliniane na nowożytnym Mazowszu i Podlasiu (XVI-XIX w.). Studium archeologiczne.* Warszawa 2024. Wydawnictwo Instytutu Archeologii i Etnologii PAN (ISBN: 978-83-68122-13-8).

Przedłożona praca jest pierwszą w polskiej literaturze przedmiotu próbą syntetycznego ujęcia przemian stylistycznych ceramiki nowożytnej w perspektywie regionu. Jest też podsumowaniem jednego z głównych wątków moich zainteresowań badawczych,

koncentrujących się na ceramice z wykopalisk jako materialnym źródle do badań przemian społecznych i kulturowych, zwłaszcza tych przynależnych Braudelowskiemu „czasowi długiemu”, sięgających podstawowych struktur minionych społeczeństw. Moje zainteresowanie zmianami wzorów kultury między średniowieczem a współczesnością i ich materialnymi wyznacznikami jest w znacznej mierze efektem długoletniego bezpośredniego kontaktu z ceramiką z wykopalisk prowadzonych na licznych stanowiskach z okresu średniowiecza i czasów nowożytnych na obszarze dorzecza środkowej Wisły, określanym jako Mazowsze i Podlasie. Możliwość opracowania licznych zespołów ceramiki zarówno z głównych ośrodków regionu (Warszawa, Płock), małych miast (m.in. Ciechanów, Pułtusk), zespołów dworskich i wsi (m.in. Niegów, Zambrzyce Stare) pozwoliła poznać mi trudny do przecenienia a niewykorzystywany dotąd potencjał poznawczy tej kategorii źródeł, często jedynych, którymi dysponujemy dla omawianego okresu. Dobrze czytelne zróżnicowanie zestawów naczyń, zmieniających się zarówno w toku kolejnych stuleci, jak i w zależności od socjotopograficznego kontekstu badanego stanowiska stało się inspiracją do podjęcia próby syntetycznego ujęcia problematyki tej kategorii źródeł w skali regionu. Nie bez znaczenia były tu doświadczenia wyniesione z pracy nad monografią ceramiki płockiej, której przemiany warsztatowe i stylistyczne, rozpatrywanie w długim przedziale czasowym, pozwoliły na opowiedzenie kulturowych i społecznych dziejów miasta postrzeganych przez pryzmat naczyń glinianych wyrabianych i używanych przez jego mieszkańców (zob. „Wykaz osiągnięć naukowych...”: II.2.1. Trzeciecki 2016).

Okres między schyłkiem średniowiecza a początkiem nowoczesności to czas konfrontacji tradycyjnych norm społecznych z gwałtownymi nieraz zmianami. Ożywiony przepływ ludzi i dóbr, zapoczątkowany przez odkrycia geograficzne, sprzyjał tworzeniu się nowych, globalnych sieci powiązań, emancypacji nowych klas społecznych, szybkiemu transferowi nowych technologii i wzorów kultury. Zjawiska te pozostawiły po sobie materialne ślady, które od niedawna stały się przedmiotem zainteresowania także archeologów. Stosunkowo szybko ukształtował się też kwestionariusz pytań i zagadnień badawczych ukierunkowujących studia nad nowożytną ceramiką. Do podstawowych należy kwestia zmian wzorów konsumpcji i kultury stołu, będących zarówno wynikiem coraz łatwiejszego dostępu do dóbr egzotycznych, jak i procesu kształtowania się nowych form życia społecznego, odpowiadających ambicjom i potrzebom nowych grup uprzywilejowanych. Chętnie podejmowanym tematem jest też rola ceramiki jako materialnego wyznacznika kontaktów handlowych, często o globalnym zasięgu, czy

związanego z nim transferu wzorów kultury, idei, norm społecznych¹. Niewielkie, jak dotąd, zainteresowanie budziło śledzenie analogicznych zjawisk na peryferiach świata zachodniego. Wynika to przede wszystkim z marginalnego (w optyce Zachodu) miejsca Europy środkowo-wschodniej w sieci globalnych powiązań politycznych i ekonomicznych, opisywanego najczęściej w kategoriach zapóźnienia. Konsekwencją mojej wieloletniej pracy z materiałem ceramicznym z Mazowsza i Podlasia było jednak coraz bardziej wyraźne dostrzeganie nie tyle zacofania, co specyfiki kultury materialnej obszarów położonych w dorzeczu środkowej Wisły, manifestującej się już we wczesnym średniowieczu, a będącej przede wszystkim efektem położenia omawianego terytorium w bezpośrednim zapleczu pogranicza wschodniej (bizantyńskiej) i zachodniej (łacińskiej) Europy (zob. „Wykaz osiągnięć naukowych...”: II.3.51. Trzeciecki 2024, II.4.33. Trzeciecki 2021, II.4.36. Auch et al. 2023). Jest to zjawisko złożone, umykające prostym kategoriom postępu i zacofania. Próba jego uchwycenia w wybranym okresie czasu (XVI-XIX w.) za pośrednictwem wybranej kategorii źródeł (fragmenty naczyń glinianych z wykopalisk) jest omawiana tu monografia.

Wprowadzenie w problematykę stanowi rozdział poświęcony zagadnieniom teoretycznym. Wydają mi się one istotne z co najmniej dwóch powodów. Po pierwsze, przyjęcie określonej perspektywy teoretycznej pozwala na sformułowanie pytań badawczych wykraczających poza dobrze zakorzeniony w literaturze przedmiotu schemat „opracowania materiału”. Drugi powód – co najmniej równie istotny – to wyraźna niechęć archeologii historycznej, zwłaszcza w jej wydaniu środkowoeuropejskim, do refleksji teoretycznej, na rzecz podporządkowania zakresu badań narracji historycznej i preferencji „zdroworozsądkowej” logiki w budowaniu procedur analitycznych.

Archeologia historyczna, nie tylko w kontekście polskim, dopiero rozwija własne narzędzia analityczne, odpowiadające specyfice źródeł. Jednocześnie podejmuje wysiłki, aby nadążyć za nadmiarem i różnorodnością znalezisk, nieuchronnie towarzyszących wykopaliskom na każdym stanowisku post-średniowiecznym². Skutkiem tego jest wciąż silny wpływ paradygmatu historyczno-kulturowego, w polskiej archeologii ukształtowanego w latach 50. i 60. XX wieku, w okresie tzw. programu milenijnego. Oddziaływanie tych

¹ Zob. m.in.: Barker D., Majewski T. 2006. Ceramic Studies in Historical Archaeology. W: D. Hicks, M. C. Beaudry (red.), *The Cambridge Companion to Historical Archaeology*. Cambridge, 205–232; Majewski, T., Schiffer, M. B. 2009. Beyond Consumption: Toward an Archaeology of Consumerism. W: T. Majewski, D. Gaimster (red.), *International Handbook of Historical Archaeology*. New York, 191–208. W cytowanych pracach dalsza literatura.

² Gaimster D. 2009. An Embarrassment of Riches? Post-Medieval Archaeology in Northern and Central Europe. W: D. Gaimster, T. Majewski (red.) *International Handbook of Historical Archaeology*. New York, 525–548; Mehler N. 2012. Breaking New Ground: Historical Archaeology in Central Europe. W: N. Mehler (red.), *Historical Archaeology in Central Europe*. Rockville, MD, 11–30 [= *SHA Special Publications* 10].

czynników na warsztat metodologiczny, w tym podejście do ceramiki, jest wyjątkowo silne. W dużej mierze kształtuje go pozytywistyczny optymizm poznawczy, wciąż żywy w polskiej tradycji naukowej, z jego wiarą w „czyste” źródła, obiektywne procedury klasyfikacyjne i wspomnianą już tendencją do zdroworozsądkowego wyjaśniania badanych zjawisk. Dziedzictwem badań millenijnych jest też podporządkowanie analizy archeologicznej „wielkim narracjom” tradycyjnej historiografii, skupionym na biografiach władców, konfliktach militarnych i wydarzeniach przełomowych dla egzystencji państwa i narodu. Jest to perspektywa sprowadzająca rolę archeologii w najlepszym wypadku do wspierania, a z reguły jedynie do ilustrowania narracji historycznej – dotyczy to zwłaszcza okresu nowożytnego, dla którego z pozoru dysponujemy nieprzebranym bogactwem archiwaliów³.

O wiele bardziej atrakcyjna wydaje się tu próba spojrzenia na badane przedmioty jako elementy współtworzące kondycję ludzką i zapośredniczające relacje ludzi ze światem. Perspektywę tą wyznaczają takie nurty badawcze, jak nowy materializm, teoria praktyki czy teoria aktora-sieci. Recepcja tych trendów w archeologii historycznej pozwala na przyjęcie różnych ram interpretacyjnych, przesuwając nacisk z postrzegania rzeczy jako „dowodów” w procesie historycznie ujmowanej rekonstrukcji przeszłości na badania „życia społecznego rzeczy”, rozumianego jako materialne ślady tworzenia i rekonfiguracji sieci społecznych, negocjacji tożsamości i znaczeń⁴. Generuje również zainteresowanie życiem codziennym, ale nie w historyzujących kategoriach *Alltaggeschichte*, ale antropologicznej refleksji nad ludzkim doświadczeniem świata, do czego źródła archeologiczne wydają się być predestynowane. Naczynia gliniane bowiem, ze względu na swoją podstawową funkcję – przygotowywanie, przechowywanie i serwowanie jedzenia – są bardzo silnie uwikłane w życie codzienne, podobnie jak proces ich wytwarzania, który w społeczeństwach przedindustrialnych był integralną częścią codziennych praktyk. Naczynia gliniane można zatem postrzegać jako produkty, ale i uczestników praktyk społecznych. Ich materialność, na którą składają się cechy surowcowe i technologiczne na równi z formą i manierą dekoracji, współtworzyła bowiem habitus wytwórcy i użytkownika, z jednej strony negocjowany z fizycznymi ograniczeniami materii, przyswojonymi umiejętnościami i kreatywnością wytwórcy, a z drugiej ze społecznym usytuowaniem zarówno wytwórcy, jak i potencjalnych

³ Kajzer L. 1996. *Wstęp do archeologii historycznej w Polsce*. Łódź.

⁴ Zob. m.in.: Attfield J. 2000. *Wild Things. The Material Culture of Everyday Life*. Oxford; Highmore B. 2002. *Everyday Life and Culture Theory. An Introduction*. London; Buchowski M., Mamzer H., Rozwadowski A., Posern-Zieliński A. Antropologia a archeologia. W: S. Tabaczyński, A. Marciniak, D. Cyngot, A. Zalewska (red.), *Przeszłość społeczna. Próba konceptualizacji*. Poznań, 686-720; Hegmon M. 2013. The Archaeology of the Human Experience. *The SAA Archaeological Record* 13(5), 16-20. W cytowanych pracach dalsza literatura.

odbiorców jego wyrobów⁵. Specyficzne właściwości fizyczne surowców dają też ceramice znacznie większą szansę na przetrwanie niż innym, bardziej ulotnym materialnym śladom minionej rzeczywistości. Fragmenty naczyń glinianych poddane analizie archeologicznej mogą dzięki temu stać się podstawą do badań egzystencjalnego i społecznego wymiaru codzienności⁶.

Specyfika ceramiki jako źródła archeologicznego polega przed wszystkim na masowości występowania tej kategorii znalezisk, zwłaszcza na stanowiskach z okresu nowożytnego. Aby nadać informacjom wartość jakościową, niezbędna jest odpowiednio dobrana procedura „upakowania” danych w dyskurs naukowy. W przypadku niniejszej monografii rolę konceptualnego drogowskazu odgrywa teoria ugruntowana, rozumiana jako jakościowa metoda badawcza, która zakłada rozwijanie teorii przez systematyczne zbieranie i analizowanie danych⁷. Teoria ugruntowana unika prekoncepcji – uprzednich modeli teoretycznych, nie stwarza zatem ograniczeń przez projektowanie ram badania – zbieranie danych postępuje równolegle do pracy analitycznej, a o jego zakończeniu (nasycenie danymi) decyduje badacz. Teoria ugruntowana nie ukrywa też roli badacza jako konstruktora przedmiotu badań – to on poprzez obserwację, kwestionariusz pytań, metody kodowania danych i ich kategoryzacji strukturuje obserwowaną rzeczywistość i winien być tego w pełni świadomy. Takie podejście badawcze skutecznie chroni przed złudą obiektywizmu naszych rekonstrukcji przeszłości, pokusami zdroworozsądkowych interpretacji pomijających zarówno archeologiczny kontekst znalezisk, jak i teoretyczne usytuowanie badacza, pozwala także uniknąć dostosowywania danych do uprzednio sformułowanych hipotez.

W perspektywie teorii ugruntowanej punktem wyjścia jest identyfikacja problemu, który będzie przedmiotem badania. W tym przypadku jest to pytanie ogólne – jakich naczyń glinianych używali mieszkańcy określonego geograficznie obszaru (Mazowsze i Podlasie) w określonym czasie (okres nowożytny). Z pytania ogólnego winny wyłonić się pojęcia uczulające: jak definiujemy obszar będący przedmiotem naszego zainteresowania i ramy

⁵ Shanks M., Tilley C. 1992. *Re-Constructing Archaeology: Theory and Practice*. London; Olsen B. 2013. *W obronie rzeczy. Archeologia i ontologia przedmiotów*. Warszawa; zob. też Trzeciecki M. 2016. *Ceramika płocka między XI a XIX wiekiem. Studium archeologiczne*. Warszawa, 32-36.

⁶ Deetz J. F. 1996. *In Small Things Forgotten: the Archaeology of Early American Life*. New York; Domańska E. 2008. Problem rzeczy we współczesnej archeologii. W: J. Kowalewski, W. Piasek, M. Śliwa (red.), *Rzeczy i ludzie. Humanistyka wobec materialności*. Olsztyn, 27-60; Naum M. 2012. Ambiguous pots: Everyday practice, migration, and materiality. The case of medieval Baltic ware on the island of Bornholm (Denmark). *Journal of Social Archaeology* 12(1), 92-119.

⁷ Konecki K. 2000. *Studia z metodologii badań jakościowych. Teoria ugruntowana*. Warszawa. Zob. też: Domańska E. 2012. *Historia egzystencjalna. Krytyczne studium narratywizmu i humanistyki zaangażowanej*. Warszawa; Minta-Tworzowska D. 2022. Teoretyczne i metodologiczne podstawy wiedzy archeologicznej w Polsce. Zarys problematyk. *Przegląd Archeologiczny* 70, 5-40.

czasowe, w których będziemy się poruszać. Następnie należy zidentyfikować próbę badawczą, czyli określić kryteria doboru zespołów ceramiki i sformułować kwestionariusz pytań.

Wybór terenu badań jest z jednej strony naturalną konsekwencją moich dotychczasowych zainteresowań i realizowanych prac. Z drugiej – podyktowany jest wyjątkową, moim zdaniem, atrakcyjnością poznawczą obu regionów. Położenie geograficzne i kulturowe Mazowsza i Podlasia na pograniczu Europy zachodniej i wschodniej ma tutaj istotne znaczenie. W przypadku Mazowsza na szczególną uwagę zasługuje siła lokalnych tradycji kulturowych, poddanych stosunkowo późno procesom modernizacyjnym dojrzałego średniowiecza, przede wszystkim urbanizacji na tzw. prawie niemieckim. Dla Podlasia z kolei za kluczowy można uznać wielowiekowy wpływ wzorców kulturowych Rusi Kijowskiej i Wielkiego Księstwa Litewskiego. Warto zauważyć, że w omawianym okresie, dzięki ulokowaniu pod koniec XVI w. stolicy Rzeczypospolitej w Warszawie i rozkwitowi handlu zbożem, oba regiony uzyskały stosunkowo łatwy dostęp do innowacji technologicznych i nowych wzorów kulturowych importowanych z Europy Zachodniej. Wspomniane czynniki sprzyjały także mobilności ludzi i idei. Należy wreszcie podkreślić, że wybrany teren badań należy do obszarów, w przypadku których archeologiczne studia nad przemianami kultury materialnej w okresie nowożytnym nie były dotąd podejmowane.

Określając zasięg przestrzenny badanego obszaru przyjąłem granice administracyjne województw mazowieckiego i podlaskiego, ustalone ostatecznie w XVI w. i trwające bez zmian do upadku Rzeczypospolitej. Zakres czasowy obejmuje okres od początku XVI do początku XIX wieku. Przy selekcji zespołów ceramiki uwzględniłem także socjotopograficzny kontekst stanowisk. Wyróżniłem trzy ogólne, a przede wszystkim dostrzegane także w badanym przeze mnie okresie, kategorie – miasta, rezydencje (zamki, pałace, dwory) i wsie (szlacheckie, włościańskie). Te trzy kryteria pozwoliły na wybór zespołów ceramiki z 20 stanowisk, które były przedmiotem moich wcześniejszych opracowań, w znacznej części opublikowanych przynajmniej w postaci komunikatu (zob. „Wykaz osiągnięć naukowych...”: II.2.1. Trzeciecki 2016, II.3.29. Auch, Trzeciecki 2015, II.3.35. Trzeciecki 2017, II.3.43. Gołębniak, Krasnodębski, Trzeciecki 2018, II.4.16. Affelski et al. 2013, II.4.17. Trzeciecki, Smoliński 2013, II.4.24. Affelski, Trzeciecki 2016, II.4.26. Trzeciecki 2017, II.4.28. Affelski, Trzeciecki 2017, II.4.33. Trzeciecki 2021). O preferencji materiałów z badań własnych zdecydował też przyjęty dla wszystkich opracowań jednolity system kodowania cech (patrz niżej). Ten podstawowy zasób uzupełniłem danymi dotyczącymi 12 zespołów ceramiki opracowanych w sposób umożliwiający wykorzystanie

opublikowanych danych do zastosowanego przeze mnie kwestionariusza. Już w trakcie wstępnej selekcji zespołów, dla efektywności analiz porównawczych, konieczne okazało się wyznaczenie wewnętrznych cezur chronologicznych i na tej podstawie zdefiniowanie węższych horyzontów czasowych. Przemawiał za tym zakres datowania większości mazowieckich i podlaskich stanowisk z okresu nowożytnego. Do rzadkości należą bowiem sytuacje, w których dysponujemy odpowiednio licznymi zespołami ceramiki z dobrze datowanych sekwencji stratygraficznych obejmujących cały omawiany tu okres, dominują natomiast zbiory ze stanowisk jednofazowych, datowane z dokładnością do 50 lub 100 lat. Analiza porównawcza danych dotyczących chronologii poszczególnych stanowisk, opartej przede wszystkim na tzw. wyznacznikach niezależnych pozwoliła na wyróżnienie trzech horyzontów chronologicznych, obejmujących XVI i 1. połowę XVII w. (I), okres między połową XVII i połową XVIII w. (II) oraz 2. połowę XVIII w. i początek XIX stulecia (III).

Jak już wspomniałem powyżej, przy opracowaniu 20 zespołów ceramiki stanowiących podstawę bazy źródłowej zastosowałem jednolity system rejestrowania cech, wywodzący się z procedury analitycznej sformułowanej przeszło 60 lat temu przez Jerzego Kruppé na potrzeby badań średniowiecznej ceramiki warszawskiej⁸. System ten, związana z nim terminologia i schematy klasyfikacji pomimo upływu lat nie straciły nic na swojej aktualności. Ich wartość analityczną dokumentuje choćby wspomniana już monografia ceramiki płockiej. Analogiczne lub zbliżone sposoby kodowania cech przyjęli autorzy opracowań kolejnych 12 zespołów uzupełniających podstawową bazę. W trakcie wstępnej analizy porównawczej dokonałem selekcji zapisanych w bazach danych cech, ograniczając się do tych, które uznałem za istotne poznawczo w kontekście pytań formułowanych w niniejszej pracy.

Pojęciem kluczowym, wyznaczającym ramy dalszych procedur badawczych, okazała się „grupa gatunkowa”, rozumiana jako określony nurt stylistyczny posiadający możliwe do wyróżniania i specyficzne dlań cechy techniczne i formalne. Jest to też podstawowa kategoria klasyfikacji zbiorów stosowana w większości prac dotyczących ceramiki średniowiecznej i nowożytnej z północnej i północno-wschodniej Europy⁹. W analizowanych zbiorach

⁸ Kruppé J. 1961. *Studia nad ceramiką XIV wieku ze Starego Miasta w Warszawie*. Wrocław; Kruppé J. 1967. *Garncarstwo warszawskie w wiekach XIV i XV*. Wrocław; Gajewska M., Kruppé J. 1976. Propozycja metody dokumentacji opisowej późnośredniowiecznych i nowożytnych materiałów ceramicznych. *Biuletyn Informacyjny PKZ* 32, 63-73.

⁹ Zob. m.in.: Kruppé J. 1961. *Studia nad ceramiką XIV wieku ze Starego Miasta w Warszawie*. Wrocław; Erdmann W., Kühn H. J., Lüdtke H., Ring E., Wessel W. 1984. Rahmenterminologie zur mittelalterlichen Keramik in Norddeutschland. *Archäologisches Korrespondenzblatt* 14, 417-436; Rębkowski M. 1995. *Średniowieczna ceramika miasta lokacyjnego w Kołobrzegu*. Kołobrzeg; Oniszczyk A. 2013. *Życie odbite w*

wyróżniłem łącznie 10 grup gatunkowych. Pierwsza z nich to ceramika brunatna, określana często jako „tradycyjna” lub „wiejska”, dziedzicząca wczesnośredniowieczne receptury przygotowania mas garncarskich i techniki formowania. Kolejna grupa to ceramika siwa – wypalana w kontrolowanej atmosferze redukcyjnej dla nadania powierzchniom naczyń barwy stalowoszarej. Naczynia ceglaste i białe łączy wypalanie w kontrolowanej atmosferze utleniającej, odróżnia natomiast surowiec – wysokożelazisty w przypadku naczyń ceglastych (co skutkuje czerwoną barwą powierzchni) i niskożelazisty dla wyrobów wypalających się na kolor biały. Te cztery grupy gatunkowe stanowią zdecydowaną większość analizowanego materiału, a 100% wyrobów przeznaczonych do kuchni. Funkcje *stricte* stołowe pełniły pozostałe grupy gatunkowe. Wyróżniają wśród nich naczynia malowane pokrywane przezroczystym szkliwem ołowiowym (półmajolika) oraz wyroby kryte białym szkliwem cynowo-ołowiowym (półfajans), w większości prawdopodobnie produkowane lokalnie. Z kolei niewielką grupę importów tworzą naczynia fajansowe, z fajansu delikatnego (*creamware*, *pearlware*), porcelanowe (z warsztatów dalekowschodnich i europejskich) oraz kamionkowe.

Pojęciem uzupełniającym jest „grupa funkcjonalna”. Podstawą klasyfikacji jest tutaj funkcja naczynia, jaką zakładał wytwórca, zdefiniowana dzięki analizie cech technologicznych, formy, a niekiedy także dekoracji poszczególnych wyrobów. Obok ogólnego podziału na naczynia kuchenne i stołowe wprowadzono także klasyfikację szczegółową, obejmującą garnki, misy, dzbany, patelnie, talerze, kubki oraz naczynia „pozostałe”, reprezentowane marginalnie (urynały, zabawki, naczynia apteczne itd.). Na poziomie bardziej szczegółowym cechami wyjątkowo „czułymi” na zmiany stylistyczne okazały się formy naczyń. Biorąc pod uwagę fragmentaryczny w większości przypadków stan zachowania, jako kryterium uzupełniające przyjąłem zmienność form wylewów naczyń, rozpatrywaną zawsze w odniesieniu do grupy funkcjonalnej. Niekwestionowaną wartość poznawczą ma także zmienność technik dekoracyjnych i wątków zdobniczych. Mało przydatne okazały się natomiast – rzecz jasna, wyłącznie w kontekście przyjętej tu perspektywy regionalnej – dane dotyczące możliwych do rejestracji makroskopowej cech technologicznych, takich jak stopień plastyczności surowca, domieszka schudzająca, jakość wypalenia, czy ślady poprodukcyjne. Te cechy są bowiem związane przede wszystkim z lokalnym zapleczem surowcowym oraz sekwencjami operacyjnymi indywidualnych warsztatów.

Analiza ilościowa przedstawiona została w serii tabel zawierających zestawienia procentowych udziałów analizowanych cech w zespołach z poszczególnych stanowisk. Podstawową funkcję porządkującą pełni dany przedział czasu (horyzont) i miejsce pochodzenia zespołu (stanowisko). W tabelach znalazły się dane dotyczące zmienności udziałów wyróżnionych grup gatunkowych i funkcjonalnych, a następnie procentowych udziałów wyróżnionych form naczyń, typów wylewów i wątków zdobniczych w obrębie danej grupy gatunkowej i funkcjonalnej. Tekst analitycznej części pracy jest rozbudowanym komentarzem do tabel i ilustrujących dostrzegalne trendy wykresów. Każdorazowo przy omawianiu wyników analiz brany był pod uwagę kontekst socjotopograficzny zespołów ceramiki.

Porównanie natężenia występowania wybranych cech w czasie i przestrzeni stało się punktem wyjścia do zdefiniowania wyróżnionych tendencji stylistycznych, na które składają się elementy procesu produkcyjnego wchodzące w skład definicji danej grupy gatunkowej (np. preferencja wypalania redukcyjnego lub utleniającego, szkliwienie naczyń), funkcjonalna struktura zbioru oraz repertuar form naczyń, kształtów wylewów i wątków zdobniczych. Analiza jakościowa skupiała się na badaniu ich „żywołności” – określeniu kierunków i tempa zmian, którym wyróżnione tendencje podlegały w czasie. Aby uzyskać pełny obraz, uwzględniono dane dotyczące występowania badanych cech w zespołach ceramiki z sąsiednich regionów. Analogii poszukiwano przede wszystkim na obszarach bliskich geograficznie i historycznie, przede wszystkim w granicach Rzeczypospolitej Obojga Narodów, choć – jeśli było to konieczne – sięgano także dalej (Pomorze, Śląsk). Istotnym ograniczeniem zakresu i szczegółowości analizy jest, jak można się łatwo domyślić, stan badań i publikacji materiałów.

Analizę rozpoczyna krótka prezentacja podstawowych cech stylistycznych ceramiki wytwarzanej i używanej na Mazowszu i Podlasiu w późnym średniowieczu (XIV–XV w.). Taki punkt wyjścia jest niezbędny do kompleksowej oceny siły tradycji i zakresu innowacji w kolejnych stuleciach. W omawianym okresie, na obszarze środkowego dorzecza Wisły można wyróżnić dwa wyraźne nurty stylistyczne. Pierwszy z nich jest obecny przede wszystkim w wytwórczości garncarskiej miast mazowieckich, lokowanych w XIV i XV wieku i nie odbiega od „kolonizacyjnego” standardu kultury materialnej miast zakładanych na rozległych obszarach na wschód od Łaby między XIII a XV stuleciem. Charakteryzuje się on dominacją ceramiki siwej, zróżnicowanej pod względem funkcjonalnym i dzielącej się na wyroby kuchenne (garnki, pokrywki) i stołowe (dzbany, kubki). Towarzyszą jej stosunkowo nieliczne naczynia ceglaste i białe o podobnej strukturze funkcjonalnej, a sporadycznie – dzbany

kamionkowe importowane z Nadrenii. Pod względem stylistycznym późnośredniowieczne mazowieckie naczynia siwe nawiązują przede wszystkim do ceramiki środkowych i północnych Niemiec oraz państwa zakonu krzyżackiego, skąd pochodziła większość mieszkańców lokowanych wówczas miast. Drugi nurt czytelny jest w zespołach z mazowieckich wsi, rezydencji rycerskich i zamków książęcych. Dominuje w nich ceramika brunatna, technologicznie i stylistycznie nawiązująca do lokalnych, trzynastowiecznych tradycji. W ciągu XV wieku zauważalna jest stopniowa adaptacja niektórych form i dekoracji charakterystycznych dla „miejskich” wyrobów siwych. Do tego nurtu można zaliczyć również ceramikę z terenów graniczących od wschodu z Mazowszem, które później weszły w skład województwa podlaskiego. Należy jednak podkreślić, że na tym obszarze dwunasto- i trzynastowieczne rozwiązania stylistyczne, dobrze zakorzenione w interregionalnej kulturze materialnej Rusi Kijowskiej, były nadal rozwijane, bez widocznych śladów wpływów zewnętrznych aż do końca późnego średniowiecza i w głąb okresu nowożytnego.

Podstawową i najbardziej czytelną cechą zespołów ceramiki mazowieckiej z XVI i pierwszej połowy XVII wieku jest nadal wysoki udział ceramiki siwej, stała obecność „tradycyjnej” ceramiki brunatnej oraz marginalny udział naczyń wypalanych w atmosferze utleniającej (ceglastych i białych), w tym szkliwionych. Należy jednak podkreślić duże zróżnicowanie udziałów poszczególnych grup naczyń, zależne zarówno od socjotopograficznego kontekstu stanowiska, jak i jego położenia geograficznego. Najbardziej zbliżone do siebie są zespoły z miast mazowieckich i podlaskich, zwłaszcza średnich i małych. Charakteryzuje je stosunkowo wysoki udział wyrobów siwych, niewielkie, ale zbliżone odsetki naczyń brunatnych i stołowej półmajoliki, a także sporadyczne występowanie importowanych naczyń kamionkowych. Na tym tle wyróżniają się zespoły z Warszawy i Płocka, z wysokim procentem ceramiki białej. W zespołach z mazowieckich wsi i dworów udział wyrobów siwych i ceglastych jest wyrównany, w niewielkim z reguły odsetku występują naczynia brunatne, a jedynie śladowo – półmajoliki. Z kolei na stanowiskach podlaskich (z wyłączeniem miast) dominuje ceramika brunatna, nadal utrzymana w lokalnej stylistyce. Wyroby siwe i ceglaste występują sporadycznie.

Analiza porównawcza wskazuje na silne związki stylistyczne „miejskiej” ceramiki szesnastowiecznego Mazowsza ze stylistyką ceramiki Pomorza Wschodniego, Kujaw i częściowo Wielkopolski. Zwraca tu uwagę przede wszystkim wysoki odsetek wyrobów siwych, zarówno wśród naczyń kuchennych jak i stołowych, a także marginalny udział wyrobów szkliwionych w obu grupach funkcjonalnych. Wymienione obszary wraz z Pomorzem Zachodnim, Jutlandią oraz północnymi i po części środkowymi Niemcami

wchodzą w skład tzw. strefy północnej, we wczesnym okresie nowożytnym nadal preferującej naczynia wypalone w atmosferze redukcyjnej. Odmienne rzecz się ma z ceramiką brunatną. O ile na stanowiskach mazowieckich naczynia tej grupy gatunkowej powielają już wzorce formalne ceramiki siwej, to na Podlasiu nadal rozwija się tradycyjna, sięgająca korzeniami wczesnego średniowiecza, stylistyka form i dekoracji, znajdująca liczne analogie na rozległych obszarach Wielkiego Księstwa Litewskiego, na wschód od górnej Narwi i na północ od Prypeci.

Dla omawianego okresu szczególnie charakterystyczne wydają się stołowe naczynia siwe – dzbany i kubki, niekiedy misy i talerze – bogato zdobione motywami polerowanymi, często łączonymi z odciskami radełka. Spotykamy je licznie w prawie wszystkich miastach tego regionu, co ciekawe, najrzadziej w Warszawie, a sporadycznie – na stanowiskach pozamięjskich. Omawiana stylistyka zdobienia, a po części także i formy naczyń nie znajdują analogii w sąsiednich regionach. Uwagę zwracają także rozpowszechnione w XVI w. na Mazowszu i Podlasiu naczynia do picia dekorowane odciskami stempelka – tzw. motywem szachownicowym. Pod względem form i wątków zdobniczych nawiązują one do kamionkowych naczyń tzw. grupy Falkego – u schyłku XV i na początku XVI rozpowszechnionych w południowych i środkowych Niemczech¹⁰.

Na tle miast Mazowsza wyróżniają się dwa ośrodki – Warszawa i Płock. Charakterystyczny jest dla nich wysoki udział ceramiki białej, przede wszystkim garnków. O ile jednak w przypadku Płocka są to wyroby lokalne, kontynuujące stylistykę późnośredniowieczną, to warszawskie naczynia białe, z reguły szkliwione, są importami z tzw. świętokrzyskiego ośrodka garncarskiego. Zespoły ceramiki z Warszawy zwracają też uwagę wysokim odsetkiem stołowych naczyń półmajolikowych, a także obecnością stosunkowo licznych importów, śladowo spotykanych w innych miastach Mazowsza. Wyróżniają się tu zwłaszcza szesnastowieczne fajanse z Iznik oraz pojedyncze fragmenty majolik włoskich.

Najbardziej charakterystyczną cechą zespołów datowanych na okres od połowy XVII do połowy XVIII w. jest z jednej strony przeżywanie się wyrobów brunatnych, których występowanie ogranicza się już do Podlasia, z drugiej zaś – pojawienie się nowych, choć niezbyt licznie reprezentowanych grup gatunkowych – półfajansu, fajansu i porcelany, z początku przede wszystkim w Warszawie. Najbardziej uderzającą cechą jest jednak postępujące „spłaszczenie” proporcji trzech głównych grup gatunkowych ceramiki – naczyń

¹⁰ Problematyka omawianych tu nurtów stylistycznych była już przedmiotem osobnych publikacji. Zob. „Wykaz osiągnięć naukowych...”: 3.44. Trzeciecki 2019, 3.49. Trzeciecki 2023.

siwych, ceglanych i białych. Należy również podkreślić, że ich udziały nie wydają się już zależeć od rodzaju stanowiska, ale raczej od jego położenia geograficznego. W Warszawie odsetki wyżej wymienionych grup naczyń są do siebie podobne zarówno w zespołach z parcel mieszczkańskich, jak i z rezydencji magnackich czy szlacheckich. Podobnie wyrównane są proporcje w kolekcjach ceramiki z mniejszych miast, dworów i wsi Mazowsza, przy czym – za wyjątkiem Płocka – spotykamy tam z reguły prawie wyłącznie wyroby siwe i ceglane. Na tym tle wyraźnie wyróżniają się zespoły ze stanowisk wschodniego Mazowsza i Podlasia, z bardzo wysokim udziałem naczyń siwych, rosnącym przede wszystkim kosztem marginalizowanych wyrobów brunatnych. Na całym badanym obszarze odsetki stołowych naczyń półmajolikowych pozostają niskie, ale ich dystrybucja wyraźnie rozszerzyła się na stanowiska wiejskie. Wyroby półfajansowe, które pojawiły się z początkiem XVIII w., mają od początku bardzo szeroki zasięg występowania. Z kolei znaleziska fajansu i porcelany ograniczone są niemal wyłącznie do Warszawy. W pierwszej z wymienionych grup dominują fajanse holenderskie z dekoracją malowaną błękitem kobaltowym. Na uwagę zasługują też pojedyncze znaleziska chińskiej porcelany eksportowej, pojawiające się w zespołach z Warszawy z początkiem XVIII w. Przed połową tego stulecia niewielki, ale stały odsetek ceramiki „warszawskiej” zaczyna stanowić porcelana z manufaktury miśnieńskiej.

Po połowie XVIII wieku ostatecznie znika ceramika brunatna. Odsetek ceramiki siwej również znacząco spada, a w zespołach zaczynają dominować naczynia ceglane i białe, przede wszystkim w grupie naczyń kuchennych. Zjawisko to wydaje się dotyczyć wszystkich analizowanych stanowisk, bez względu na ich kontekst socjotopograficzny, z wyjątkiem zespołów z Podlasia, gdzie udział siwaków pozostaje nadal znaczący. We wszystkich zbiorach wyraźnie rośnie odsetek oraz zróżnicowanie gatunkowe i formalne naczyń stołowych – przede wszystkim talerzy i misek, a także serwisów do picia kawy i herbaty. Naczynia tej grupy funkcjonalnej to przede wszystkim półmajolika i półfajans, jedynie w Warszawie znaczącą liczebnie grupę stanowią importy.

Z upowszechnieniem półmajolikowej i półfajansowej zastawy stołowej, zarówno w miastach jak i na prowincji zbiega się sygnalizowane już ograniczenie trzech podstawowych dotąd grup gatunkowych – ceramiki siwej, ceglanej i białej – do wyrobów kuchennych, przede wszystkim garnków. Dla tradycyjnych już w realiach osiemnastowiecznego Mazowsza wyrobów siwych charakterystyczne jest też uproszczenie, czy wręcz swoista „barbaryzacja” motywów zdobniczych wykonywanych techniką polerowania. Wiek XVIII charakteryzuje się również szybkim upowszechnieniem stylistyki form i dekoracji szklanych garnków białych, masowo sprowadzanych do Warszawy z ośrodka świętokrzyskiego. Co godne

podkreślenia, w mniejszych miastach i wsiach Mazowsza i Podlasia naczynia te, od miejsca wytworzenia często określane jako „kieleckie”, występują w bardzo niskich odsetkach. Natomiast ich formy oraz specyficzna technika zdobienia – wzory tzw. rybiej łuski wykonywane radełkiem – zdominowały lokalną produkcję garnków siwych i ceglanych, zarówno w Warszawie, jak i na prowincji. Wyjątkiem – w skali całego regionu – jest Płock, gdzie wciąż wyrabiane są nieszkliwione garnki z lokalnej białej gliny, kontynuujące stylistykę szesnastowieczną zarówno pod względem form, jak i dekoracji (wzory malowane czerwoną farbą). Dla Płocka charakterystyczny jest też nadal stosunkowo wysoki odsetek ceramiki siwej, w tym polerowanych naczyń stołowych.

Jak już wspomniano, obok lokalnie produkowanych stołowych naczyń półmajolikowych i półfajansowych rośnie udział importów. Spośród najpowszechniejszych należy wymienić przede wszystkim porcelanę z Miśni (filiżanki i spodki) oraz kamionkę z Bolesławca (dzbanki do kawy i mleka). Obie kategorie masowo spotykamy w Warszawie, pojedyncze znaleziska pochodzą też z mniejszych miast i prowincjonalnych rezydencji magnackich i szlacheckich. Znaleziska te dokumentują rozpowszechnienie się zwyczaju picia kawy i herbaty – jednej z najbardziej fundamentalnych zmian w późnonowoczesnej kulturze stołu¹¹. Zarówno w Warszawie, jak i w mniejszych miastach oraz prowincjonalnych rezydencjach rejestrowane są naczynia fajansowe, przede wszystkim importy z Holandii, a pod koniec omawianego tu okresu także fajanse niemieckie i pierwsze wyroby lokalnych manufaktur. Dla Warszawy charakterystyczne jest także powszechne występowanie nie spotykanego na innych stanowiskach mazowieckich angielskiego fajansu delikatnego – przede wszystkim talerzy i półmisków, ale także filiżanek i drobnej „galanterii” stołowej. Dokonujące się zmiany stylu życia mieszkańców stolicy dokumentują też liczne kamionkowe butelki na wody mineralne, przede wszystkim ze źródeł czeskich i środkowoniemieckich.

Analiza porównawcza wskazuje na stosunkowo duże podobieństwo osiemnastowiecznej ceramiki mazowieckiej, zwłaszcza zespołów z mniejszych miast i wsi, do zestawów naczyń z Kujaw i centralnej Polski, a częściowo także z północnej Małopolski. W tym kontekście wyróżniają się zespoły ceramiki z Warszawy, przede wszystkim ze względu na duże odsetki i zróżnicowane zestawy tzw. ceramiki szlachetnej – najbliższe analogie znajdują one jedynie w Gdańsku i Elblągu. Podkreśla to kosmopolityczny charakter kultury materialnej stolicy Rzeczypospolitej. Na tym tle zaskakująco konserwatywne jest osiemnastowieczne garncarstwo płockie, gdzie szesnastowieczna stylistyka form i dekoracji

¹¹ Zagadnienia te omówiłem także w osobnym artykule. Zob. „Wykaz osiągnięć naukowych...”: 3.46. Trzeciecki 2020.

jest nadal żywa i rozwijana. Nieco odmiennie rysuje się też stylistyka osiemnastowiecznej ceramiki podlaskiej z wysokim udziałem wyrobów siwych, a analogie można nadal znaleźć przede wszystkim na terenach Wielkiego Księstwa Litewskiego.

Podsumowując dane dotyczące zmian stylistycznych ceramiki mazowieckiej i podlaskiej między początkiem XVI a początkiem XIX w. można podjąć próbę syntetycznej odpowiedzi na pytanie jakie zmiany zachodziły w materialnym wymiarze badanych tu przedmiotów, jakie były trajektorie tych zmian, a wreszcie – jakie mogły być ich społeczne i kulturowe przyczyny.

Z pewnością dobrze widoczne są cechy świadczące o istnieniu pewnego rytmu przemian struktury gatunkowej. Wśród najlepiej uchwytnych trendów można wskazać przede wszystkim długie trwanie ceramiki brunatnej. Należy przede wszystkim podkreślić związek tej grupy gatunkowej ze środowiskiem wiejskim. Wyraźne są przy tym różnice regionalne. Udział tej grupy naczyń jest najwyższy na Podlasiu – na obszarach najsłabiej i najpóźniej zurbanizowanych, pozostających od wczesnego średniowiecza w orbicie oddziaływań kulturowych Rusi Kijowskiej. O ile z Mazowsza naczynia brunatne znikają ostatecznie najpóźniej po połowie XVII w., to na Podlasiu „tradycyjna” stylistyka trwa bardzo długo. Warto w tym miejscu przywołać etnoarcheologiczne badania Włodzimierza Hołubowicza, prowadzone po części na obszarze ujętym w niniejszej monografii, który w latach 30. XX w. miał okazję zetknąć się z ostatnimi garncarzami wyrabiającymi naczynia brunatne¹². Należy także podkreślić istotne różnice stylistyczne. Na Mazowszu szesnastowieczne naczynia „tradycyjne” są mniej lub bardziej udanymi kopiami wyrobów siwych, podczas gdy na Podlasiu widzimy niezakłócony rozwój lokalnej stylistyki wyrobów garncarskich, zakorzenionej w średniowiecznej kulturze materialnej północno-zachodniej Rusi. Istotne wydaje się tu pytanie o kwestię żywotności tego zjawiska. Duże znaczenie mogła mieć stosunkowo późna i ograniczona urbanizacja Podlasia, a także jej charakter. W odróżnieniu od czternasto- i piętnastowiecznego Mazowsza, gdzie nowe miasta zakładano „na surowym korzeniu”, świadomie zrywając z lokalnymi tradycjami¹³ – nowe regulacje prawne miast podlaskich obejmowały ośrodki już ukształtowane, wieloetniczne i wieloreligijne. Nowe wzory kultury i ich materialne korelaty nie stanowiły tam dyskursu dominującego, a raczej oddziaływały przez codzienny kontakt reprezentantów różnych grup i różnych tradycji.

¹² Hołubowicz Wł. 1950. *Garncarstwo wiejskie zachodnich terenów Białorusi*. Toruń. Zob. też „Wykaz osiągnięć naukowych...”: 3.53. Trzeciecki [w druku].

¹³ Trzeciecki M., Polak Z. 2017. Miasta na Mazowszu książęcym – spojrzenie archeologów. W: J. Grabowski, R. Mroczek, P. Mrozowski (red.), *Dziedzictwo księztw mazowieckich. Stan badań i poszukiwania badawcze*. Warszawa, 199-220. W cytowanej pracy dalsza literatura.

Zasięg masowego występowania naczyń brunatnych nie wyznacza tu zatem obszarów kulturowo i technicznie zapóźnionych, a raczej dowodzi trwałości kulturowej granicy między wschodem i zachodem Europy, ukształtowanej jeszcze we wczesnym średniowieczu.

Od czasu publikacji pierwszej – i jak dotąd jedynej – próby syntezy przemian ceramiki na ziemiach polskich w okresie nowożytnym¹⁴, istotnym wyznacznikiem dokonujących się z początkiem tego okresu zmian kulturowych jest stopniowe porzucanie wypalania naczyń w atmosferze redukcyjnej, manifestujące się spadkiem udziału naczyń siwych w zespołach. Jednak w przypadku Mazowsza i Podlasia także i to kryterium wydaje się zawodne. Analiza danych ilościowych wskazuje, że XVI w. na Mazowszu to nie tyle czas przeżywania się, co rozkwitu ceramiki siwej. Wyraźny też jest związek tej grupy gatunkowej ze środowiskiem miejskim. Warto też podkreślić, że mazowieckie naczynia siwe cechują się wyjątkowym zróżnicowaniem stylistycznym i świadczą o dogodnych warunkach dla indywidualnej inwencji wytwórców w doborze form i wątków zdobniczych. Wyraża się to zarówno w bardzo szerokim repertuarze grup funkcjonalnych, ale także w popularności rozbudowanych wątków zdobniczych wykonywanych za pomocą techniki polerowania. Wśród szesnastowiecznych naczyń omawianej grupy gatunkowej dostrzec też można wyłanianie się stylistyk specyficznych dla poszczególnych ośrodków. Zjawisko to wymaga jeszcze dalszych studiów, wydaje się jednak, że dobrą analogią jest tu zachodnioeuropejska „rewolucja ceramiczna” schyłku średniowiecza, będąca materialnym wyrazem nie tylko zmian w kulturze stołu ale też rosnących aspiracji miejskiej klasy średniej i kształtowania się jej samoświadomości¹⁵. W tym kontekście niezmiernie interesującym zjawiskiem jest dokonująca się w następnych stuleciach „ekspansja” ceramiki siwej na Podlasiu i na sąsiednich obszarach Wielkiego Księstwa.

Za ceramiczne wyznaczniki okresu nowożytnego uznaje się rozpowszechnienie naczyń wypalanych w kontrolowanej atmosferze utleniającej – ceglanych i białych. Co godne podkreślenia, odsetek pierwszej z wymienionych grup gatunkowych, ujmowany w skali całego regionu, jest zaskakująco stały na przestrzeni całego omawianego tu okresu. Widoczne są, rzecz jasna lokalne odmienności, między innymi, szybsze i bardziej stałe upowszechnienie się naczyń ceglanych w zachodniej części Mazowsza – przede wszystkim w środowisku

¹⁴ Gajewska M. 1990. Garncarstwo nowożytne w Polsce. Stan i potrzeby badań. *Prace i Materiały Muzeum Archeologicznego i Etnograficznego. Seria: Archeologia* 36, 159-169.

¹⁵ Gaimster D. Nenck, B. 1997. English Households in Transition c. 1450–1550: The Ceramic Evidence. W: D. Gaimster, P. Stamper (red.), *The Age of Transition: The Archaeology of English Culture 1400-1600: Proceedings of a Conference Hosted by the Society for Medieval Archaeology and the Society for Post-Medieval Archaeology at the British Museum, London, 14-15th November 1996*. Oxford, 171-198.

wiejskim, podczas gdy miasta, zwłaszcza mniejsze, to co najmniej do schyłku XVII w. domena ceramiki siwej. Charakterystyczną cechą mazowieckiej ceramiki ceglastej jest niski odsetek naczyń szklwionych. Tu najbardziej istotne wydaje się pytanie czy zjawisko to związane jest z barierami technologicznymi, brakiem dostępu do surowców, czy też jest materialnym efektem określonych wyborów stylistycznych. Wydaje się, że ta druga możliwość ma większy walor wyjaśniający, a preferencja naczyń nieszkliwionych związana jest raczej z określonymi przyzwyczajeniami odbiorców, być może jako „skutek uboczny” długiego trwania ceramiki siwej.

Bardzo interesującym i zdecydowanie wykraczającym poza ramy niniejszej pracy zagadnieniem jest rozpowszechnianie się na omawianym tu terytorium ceramiki białej, pośrednio związane ze słabo dotąd rozpoznaną problematyką skali oddziaływania tzw. ośrodka świętokrzyskiego¹⁶. Analiza odsetków naczyń białych wskazuje na ograniczenie ich powszechnego występowania do dwóch miast – Płocka i Warszawy. W zespołach z innych stanowisk mazowieckich i podlaskich udziały wyrobów białych przez cały omawiany okres pozostają z reguły niskie. Co godne podkreślenia, zbiory z Płocka i Warszawy reprezentują dwie tradycje wyrobu ceramiki białej – „północną” (Płock), dla której typowy jest nieszkliwiony garnek malowany czerwoną farbą i „południową” (Warszawa), reprezentowaną przez szklwione garnki dekorowane radełkiem. Należy także podkreślić, że – w odróżnieniu od Płocka – warszawskie naczynia białe to importy z ośrodka świętokrzyskiego. Od połowy XVII w. stanowią one około połowę wszystkich znalezisk ceramicznych ze stanowisk warszawskich, a w grupie garnków ich udziały sięgają niekiedy aż 90%. Wskazuje to z jednej strony na skalę napływu garnków „kieleckich” do miasta, a z drugiej – na powszechne zapotrzebowanie. Wydaje się, że podstawowe znaczenie miała tu stołeczna funkcja miasta i związana z nią swoista wielokulturowość, ułatwiająca akceptowanie przedmiotów nie zakorzenionych w lokalnym środowisku. Dowodzi to jednocześnie znaczenia drogi wodnej Wisły nie tylko dla budującego *prosperity* miasta transregionalnego handlu zbożem, ale i codziennego funkcjonowania Warszawy.

Z powyższą kwestią wiąże się powszechna (poza Płockiem) adaptacja przez mazowieckich garncarzy stylistyki form i zdobienia „kieleckich” garnków białych. Najlepiej zjawisko to czytelne jest w Warszawie, gdzie inne rozwiązania formalne spotykamy marginalnie, ale także i w mniejszych miastach, na wsiach czy w zespołach z dworów szlacheckich. Trudno natomiast udzielić jednoznacznej odpowiedzi na pytanie o przyczyny i

¹⁶ Szerzej – Bis, M. 2014. *Późnośredniowieczne i wczesnonowożytne naczynia białe z Solca nad Wisłą*. Warszawa, tam też dalsza literatura.

mechanizmy rejestrowanego zjawiska. Niewątpliwie znaczenie miała tu postępująca w XVII i XVIII w. uniformizacja naczyń kuchennych i redukcja repertuaru form. Istotna mogła być renowacja „kieleckich” garnków białych i dążenie do zapewnienia odbiorcom wyrobów przynajmniej do nich nawiązujących. Pewne znaczenie, przynajmniej pod koniec omawianego tu okresu, mógł mieć też wpływ Warszawy jako ośrodka promującego nowe i atrakcyjne dla mazowieckiej „klasy średniej” wzory kultury.

Warto także zwrócić uwagę na dynamikę upowszechniania się na Mazowszu naczyń stołowych związanych najsilniej z przemianami wzorów konsumpcji i manifestacji statusu dokonującymi się między XVI a XIX w. – półmajoliki, półfajansu oraz fajansu i porcelany. Niewątpliwie pojawienie się stołowych półmajolik to wyrazista cezura początku okresu nowożytnego w kulturze materialnej Mazowsza. Należy jednak podkreślić, że do połowy XVII w. ich występowanie ogranicza się przede wszystkim do miast, a poza Warszawą odsetki naczyń tej grupy gatunkowej pozostają niskie, niezależnie od socjotopograficznego kontekstu stanowiska. Wyroby półfajansowe pojawiają się na Mazowszu już przed połową XVIII w. i, co godne podkreślenia, już w początkowym okresie spotykamy je zarówno w miastach, założeniach rezydencjonalnych, jak i w kontekstach wiejskich. Ich udziały w zbiorach nie są zbyt znaczące, warto jednak podkreślić, że po połowie XVIII w. odsetki tej grupy gatunkowej w zespołach przewyższają wartości rejestrowane dla wyrobów półmajolikowych. Wydaje się zatem, że to właśnie rozpowszechnienie się naczyń półfajansowych wyznacza terytorialne i społeczne upowszechnienie nowożytnych zmian w kulturze stołu.

Istotną kwestią jest także, pomimo marginalnego udziału, obecność tzw. ceramiki szlachetnej. Należy przede wszystkim podkreślić bardzo niewielką liczbę znalezisk kamionek w całym omawianym tu okresie oraz ich koncentrację w miastach. Wydaje się jednak, że pod tym względem sytuacja rejestrowana na szesnasto- czy siedemnastowiecznym Mazowszu nie odbiega od standardów dla ziem ówczesnej Rzeczypospolitej, z których wyłamują się jedynie duże miasta portowe, jak Gdańsk i Elbląg. Widoczna zmiana następuje dopiero pod koniec XVIII w. wraz z ekspansją bolesławieckich kamionek wchodzących w skład zestawów do picia kawy. Szeroka dystrybucja tej grupy naczyń, obecnych w prawie wszystkich analizowanych zespołach, dokumentuje rozprzestrzenianie się zwyczaju picia kawy i herbaty, nie ograniczone do elit, ale obejmujące mazowiecką „klasę średnią” i stan szlachecki. Także i tu można też domyślać się roli Warszawy w zapośredniczaniu zarówno nowych wzorów kultury stołu, jak i samych naczyń w mazowieckim interiorze.

W znacznej mierze do stanowisk warszawskich ograniczona jest dystrybucja fajansu i porcelany, choć pojedyncze fragmenty wyrobów tych grup gatunkowych znamy także z innych miast Mazowsza, w tym ośrodków małych, takich jak Pułtusk, czy Wyszaków oraz prowincjonalnych rezydencji magnackich. Specyfiką Warszawy jest przede wszystkim powszechność występowania porcelany, przede wszystkim miśnieńskiej i angielskiego fajansu delikatnego. Wskazuje to na brak w Warszawie wyraźnych barier ekonomicznych ograniczających dystrybucję importowanej ceramiki stołowej – w odróżnieniu, jak się wydaje, od większości mniejszych ośrodków miejskich Mazowsza, nie mówiąc już o mieszkańcach wsi drobnoszlacheckich i włościańskich. Dominacja porcelany miśnieńskiej wskazuje też na rolę dworu Wettinów w rozpowszechnieniu się zarówno mody na naczynia porcelanowe, jak i wyrobów tej manufaktury.

Omówione tu pokrótce zagadnienia nie wyczerpują, rzecz jasna, całej listy pytań pojawiających się podczas analiz zgromadzonego na potrzeby tej pracy materiału. Zaprezentowana tu próba syntetycznego ujęcia problematyki ceramiki okresu nowożytnego w skali regionu wskazuje raczej na konieczność dalszych, pogłębionych badań, ukierunkowanych raczej na konkretne studia przypadków, pozwalających głębiej wniknąć w zagadnienia jedynie tu sygnalizowane. Należy jednak podkreślić, że nie będą one możliwe bez kolejnych publikacji materiałowych. Istotne są tu zwłaszcza opracowania znalezisk z małych miast i stanowisk wiejskich, ale podstawowych dla lepszego poznania miejsca naczyń glinianych w kulturowych i społecznych strukturach codzienności okresu nowożytnego. Opracowania takie stworzą też dogodny punkt wyjścia dla programów badań archeometrycznych. Dopiero dzięki nim wiele bowiem kwestii dyskusyjnych, jak choćby proveniencja naczyń białych, a także półmajolik znajdowanych na stanowiskach mazowieckich, mogłoby zostać jednoznacznie rozstrzygniętych. Pozostaje mieć nadzieję, że niniejsza praca, dostarczając szczegółowych danych o wielu zespołach ceramiki, w pewien sposób przyczyni się do zmiany tej sytuacji. Istotną konkluzją wydaje się także stwierdzenie konieczności wyjścia poza schemat dotychczasowych opracowań ceramiki, ograniczających się do zagadnień klasyfikacyjno-chronologicznych, podporządkowanych utrwalonemu w literaturze przedmiotu schematom periodyzacji. Wydaje się jednak, że przy wszystkich uproszczeniach i generalizacjach, trudnych do uniknięcia w pracy podejmującej kwestię przemian warsztatowych i stylistycznych tak zróżnicowanej grupy źródeł w perspektywie kilku stuleci, udało mi się zaprezentować trudny do przecenienia potencjał poznawczy ceramiki, nawet dla okresu tak z pozoru dobrze oświetlonego przez źródła pisane, jak czas między początkiem XVI a początkiem XIX stulecia. Warto też podkreślić, że odpowiedzi na

większość stawianych tu pytań, zwłaszcza na te dotyczące przyczyn i mechanizmów rejestrowanych zjawisk są dalekie od jednoznaczności. Ukazują jednak wielowymiarowość tej kategorii źródeł i bogactwo zagadnień, do jakich dają nam dostęp.

Pozostałe osiągnięcia i perspektywy badawcze

Z pozostałych osiągnięć na uwagę zasługują przede wszystkim moje badania problematyki kształtowania się radomskiego zespołu osadniczego w kontekście przemian kulturowych i politycznych dokonujących się na obszarze pogranicza Mazowsza i Małopolski między IX a XIII w., zakończone publikacją dwóch monografii, których jestem współautorem (zob. „Wykaz osiągnięć naukowych...”: II.1.3. Trzeciecki, Auch, Stańczuk 2021, II.1.5. Kupisz, Trzeciecki 2023). Zainteresowanie tym zagadnieniem było efektem powierzenia mi kierownictwa badań wykopaliskowych prowadzonych na grodzisku Piotrówka w Radomiu i sąsiadujących z nim stanowiskach, realizowanych w ramach projektu badawczego Instytutu Archeologii i Etnologii PAN „Park Kulturowy Dolina Rzeki Mlecznej w Radomiu” (zob. „Wykaz osiągnięć naukowych...”: II.11.3). Wykopaliska dostarczyły danych pozwalających zweryfikować dotychczasowy stan wiedzy o powstaniu radomskiego grodu i jego zaplecza osadniczego. Towarzyszyły im badania paleośrodowiskowe, które pozwoliły dane archeologiczne z przemianami środowiska naturalnego. Najistotniejszym wątkiem moich badań była próba przedstawienia kolejnych etapów rozwoju wczesnośredniowiecznego zespołu osadniczego w perspektywie przemian krajobrazu kulturowego, kształtowanego zarówno przez długofalowo oddziałujące czynniki przyrodnicze i zmienną aktywność ludzką – od budowy centrum osadniczego wokół grodu (X-XI w.), poprzez marginalizację tego obszaru po lokacji miasta (XIV-XIX w.) aż po współczesne inwestycje i projekty rewitalizacyjne, zawarta w cyklu artykułów (zob. „Wykaz osiągnięć naukowych...”: II.2.20. Auch, Bugaj, Trzeciecki 2012, II.3.28. Trzeciecki 2015, II.3.39. Trzeciecki 2018, II.3.45. Trzeciecki 2019, II.4.31. Trzeciecki 2019). W monografii badań wykopaliskowych grodziska (zob. „Wykaz osiągnięć naukowych...”: II.1.3. Trzeciecki, Auch, Stańczuk 2021) przeprowadziłem analizę stratygrafii oraz danych do określenia chronologii bezwzględnej, co stało się podstawą rekonstrukcji kolejnych faz budowy grodu i powiązania ich z przekształceniami jego zaplecza osadniczego. W nowym wydaniu „Dziejów Radomia” (zob. „Wykaz osiągnięć naukowych...”: II.1.5. Kupisz, Trzeciecki 2023), dzięki możliwości wykorzystania wyników własnych studiów oraz prowadzonych w ramach projektu badań paleośrodowiskowych i antropologicznych mogłem podjąć próbę rekonstrukcji przemian osadniczych i kulturowych, poczynając od pierwszych śladów pobytu człowieka na obszarze

dzisiejszego Radomia aż po lokację miasta w połowie XIV w., a także przedstawić panoramę kultury materialnej mieszkańców wczesnośredniowiecznego Radomia.

Należy w tym miejscu wspomnieć także moje zainteresowania dziejami Płocka – najważniejszego mazowieckiego ośrodka władzy we wczesnym średniowieczu. Wiążą się one z moim udziałem, bezpośrednio po ukończeniu studiów, w trwających ponad dekadę badaniach ratowniczych wyprzedzających rewitalizację historycznego centrum, prowadzonych przez Zespół Archeologiczno-Konserwatorski. Po rozpoczęciu pracy w Instytucie Archeologii i Etnologii PAN mogłem podjąć studia nad weryfikacją dotychczasowych ustaleń dotyczących początków plockiego zespołu osadniczego oraz powstania i przekształceń przestrzennych grodu na Wzgórzu Tumskim, których efektem było przygotowane wieloautorskiej monografii, opublikowanej w ramach projektu badawczego „Origines Polonorum” (zob. „Wykaz osiągnięć naukowych...”: II.7.3). Dzięki szczegółowej weryfikacji dokumentacji z badań millenijnych i konfrontacji dawnych ustaleń z wynikami wykopalisk, w których uczestniczyłem, a także podjętej przeze mnie analizie bardzo licznego zbioru ceramiki wczesnośredniowiecznej z badań plockich możliwa była m.in. dekonstrukcja rzekomego pogańskiego miejsca kultu, dobrze zakorzenionego w starszej literaturze (zob. „Wykaz osiągnięć naukowych...”: II.3.15. Trzeciecki 2011). Istotnym wynikiem jest także określenie czasu budowy grodu na przełom X i XI w. i nowe propozycje chronologii wczesnośredniowiecznych budowli kamiennych (zob. „Wykaz osiągnięć naukowych...”: II.3.16. Trzeciecki 2011). Wyniki analiz wczesnośredniowiecznych znalezisk ceramiki z terenu grodu i osady podgrodowej stały się częścią mojej rozprawy doktorskiej, opublikowanej w 2016 r. (zob. „Wykaz osiągnięć naukowych...”: II.2.1. Trzeciecki 2016).

Na zakończenie należy podkreślić, że omawiana tu szeroko monografia nowożytniej ceramiki mazowieckiej i podlaskiej stanowi dla mnie punkt wyjścia do dalszych badań. Jednym z nurtów pozostają opracowania i publikacje kolejnych zespołów ceramiki z interesujących mnie regionów – jest to w pewnym stopniu odpowiedź na wnioski płynące z prezentowanej wyżej pracy. Dzięki zaangażowaniu w kilka projektów badawczych (zob. „Wykaz osiągnięć naukowych...”: II.7.15, II.7.16) przygotowuję analizę wyjątkowo dużego zbioru ceramiki średniowiecznej i wczesnonowożytnej z badań zamku w Liwie. Na drugim biegunie czasowym znajduje się bardzo interesujący zespół znalezisk z badań warszawskiej Cytadeli. Mam nadzieję, że staną się one punktem wyjścia do pogłębionych studiów nad ceramiką dziewiętnastowieczną z Mazowsza i Podlasia, której problematyka nie była dotąd przedmiotem zainteresowania badaczy. Jak już podkreślałem, przywoływana tu wielokrotnie specyfika kultury materialnej interesującego mnie terytorium sięga w głąb wczesnego

średniowiecza. W tym kontekście niezwykle interesująca wydaje się próba syntezy ceramiki wczesnośredniowiecznej ze stanowisk położonych w międzyrzeczu Wisły, Bugu i Narwi. Już wstępne obserwacje i analizy (zob. „Wykaz osiągnięć naukowych...”: II.3.51. Trzeciecki 2024, II.4.36. Auch et al. 2023) wskazują na odmienny od utrwalonego w literaturze przedmiotu rytm przemian kulturowych i stylistycznych, wiążących silnie omawiane tereny przed wszystkim z wschodnią Małopolską, Wołyniem i obszarami zakarpackimi. Z zagadnieniami związanymi z kulturowym zróżnicowaniem pogranicza wschodu i zachodu Europy wiąże się także program badań znalezisk importów wczesnośredniowiecznych amfor bizantyńskich, w którym biorę udział od 2022 r. (zob. „Wykaz osiągnięć naukowych...”: II.11.6).

4. Informacja o wykazywaniu się istotną aktywnością naukową albo artystyczną realizowaną w więcej niż jednej uczelni, instytucji naukowej lub instytucji kultury, w szczególności zagranicznej.

Wymienić tu należy przede wszystkim moje uczestnictwo w badaniach wykopaliskowych. Z ważniejszych, na uwagę zasługuje mój udział w prowadzonych przez Instytut Archeologii Uniwersytetu Warszawskiego badaniach w historycznym centrum Gdańska w latach 2000-2002 (stanowiska: Centrum Dominikańskie, ul. Powroźnicza). Obejmował on kierowanie pracami wykopaliskowymi na wyznaczonych odcinkach oraz mój udział w opracowaniu znalezisk z badań. Drukiem ukazały się analizy ceramiki wczesnośredniowiecznej i późnośredniowiecznej z pierwszych sezonów badań Centrum Dominikańskiego (zob. „Wykaz osiągnięć naukowych...”: II.3.4. Trzeciecka, Trzeciecki 2002, II.3.5. Trzeciecka, Trzeciecki 2002). W 2005 r. brałem udział w ratowniczych badaniach wykopaliskowych na dziedzińcu pałacu pod Blachą w Warszawie, realizowanych przez Pracownię Archeologiczną Zamku Królewskiego w Warszawie. Także i tu udział nie ograniczał się do prac terenowych i dokumentacyjnych. Obejmował również opracowanie znalezisk średniowiecznej ceramiki importowanej (zob. „Wykaz osiągnięć naukowych...”: II.4.11. Auch, Trzeciecki 2008). W 2010 r. brałem udział w badaniach wykopaliskowych eremu koptyjskiego w Sheikh Abd El Gurna (Egipt), realizowanych przez Centrum Archeologii Śródziemnomorskiej Uniwersytetu Warszawskiego. Prace, w których uczestniczyłem obejmowały wykopy sondażowe w obrębie eremu oraz opracowanie i analizę materiału ceramicznego zgromadzonego podczas poprzednich sezonów.

W latach 2005-2008 we współpracy z Pracownią Historii Architektury Wczesnośredniowiecznej Instytutu Historii Sztuki Uniwersytetu Jagiellońskiego prowadziłem

badania weryfikacyjne reliktyw architektury romańskiej na Wzgórzu Tumskim w Płocku. Obejmowały one analizę dokumentacji z badań prowadzonych w latach 50.-70. XX w. oraz weryfikacyjne badania wykopaliskowe na dziedzińcu opactwa pobenedyktynskiego, którymi kierowałem. Odsłoniły one relikty budowli uznanej przez Wł. Szafrąńskiego za pozostałości palatium Bolesława Chrobrego. Dzięki ponownej analizie reliktyw i pobraniu prób zaprawy do datowań radiowęglowych możliwe było negatywne zweryfikowanie tej tezy i interpretacja reliktyw jako kilkufazowej budowli sakralnej z XI-XIII w. Wyniki omawianych prac podsumowano w kilku artykułach (zob. „Wykaz osiągnięć naukowych...”: II.3.10. Bukowska, Trzeciecki 2008, II.3.11. Bukowska, Trzeciecki 2009).

Kolejny aspekt mojej aktywności naukowej poza jednostką macierzystą to współpraca z placówkami muzealnymi, związanej przede wszystkim z analizami i opracowaniami materiałów ceramicznych. W latach 2006-2008 we współpracy z Muzeum Mazowieckim w Płocku opracowałem i skatalogowałem znaleziska ceramiki z badań prowadzonych w Płocku w latach 1958-1973 przez Włodzimierza Szafrąńskiego, przez lata uchodzące za zaginione. Część materiałów poddana została analizie w rozprawie doktorskiej poświęconej ceramice płockiej opublikowanej w 2016 r. W 2009 r. podjąłem współpracę z Muzeum im. Jacka Malczewskiego w Radomiu. Związana ona była z realizowanym wówczas projektem „Park Kulturowy Dolina Rzeki Mlecznej w Radomiu”. Prace koncentrowały się na analizie dokumentacji i materiałów z badań prowadzonych na wczesnośredniowiecznych stanowiskach radomskich w latach 50.-70. XX w. Obejmowały one przede wszystkim materiały z grodziska Piotrówka, ponownie objętego pracami wykopaliskowymi. Wyniki prac weryfikacyjnych zostały wykorzystane w wydanej w 2021 r. monografii grodziska. Prace objęły również materiały z innych stanowisk, w tym osady i cmentarzyska wczesnośredniowiecznego na stanowisku nr 4. Poczynione wówczas ustalenia pozwoliły na sformułowanie projektu badawczego pt. *Przekształcenia przestrzeni osadniczej wczesnopiastowskich ośrodków administracji terytorialnej – przykład osady i cmentarzyska na stanowisku nr 4 w Radomiu*, realizowanego w latach 2011-2013, którego efektem była pełna kilkutomowa publikacja materiałów ze stan. 4. Osobnym nurtem współpracy z Muzeum była działalność popularyzatorska i wystawiennicza (patrz niżej).

Z badaniami radomskimi wiąże się także współpraca z Instytutem Nauk Biologicznych Uniwersytetu im. Kardynała Stefana Wyszyńskiego, prowadzona w latach 2011-2020. Dotyczyła ona studiów nad biologiczną kondycją mieszkańców średniowiecznego i nowożytnego Radomia. Ich podstawą były materiały kostne z badań radomskich cmentarzysk z okresu między XI a XVIII/XIX w. Moim zadaniem była analiza chronologii

zespołów i poszczególnych pochówków, analiza cech obrządku pogrzebowego i wyodrębnienie do badań pochówków dobrze datowanych i z dobrze rozpoznany kontekstem stratygraficznym i przestrzennym. Wyniki prac stały się podstawą do sformułowania projektu badawczego *Bio-archeologiczna charakterystyka populacji Radomia od wczesnego średniowiecza (XII w.) do współczesności (XIX w.)* realizowanego w latach 2014-2017. Efektem była publikacja książkowa oraz seria artykułów (zob. „Wykaz osiągnięć naukowych...”: II.3.38. Trzeciecki 2018, II.4.32. Tomczyk et al. 2020, II.4.34. Tomczyk et al. 2021).

Od 2023 r. trwa współpraca z Narodowym Muzeum Ziemi Przemyskiej w Przemyśle. W jej ramach, wraz z dr Michałem Auchem, przygotowywane jest opracowanie unikalnej w skali ziem polskich kolekcji fragmentów wczesnośredniowiecznych amfor bizantyńskich pochodzących z wykopalisk prowadzonych na terenie Przemyśla. Zakres prac obejmuje skatalogowanie zbioru, wykonanie odpowiedniej dokumentacji graficznej, analizy surowcowe i typologiczne oraz selekcję próbek do badań fizykochemicznych. We współpracy z Muzeum planowana jest publikacja monografii przemyskich znalezisk amfor.

5. Informacja o osiągnięciach dydaktycznych, organizacyjnych oraz popularyzujących naukę lub sztukę.

Praca w instytucie badawczym nie sprzyja rozwijaniu działalności dydaktycznej. Moja aktywność na tym polu ograniczała się przede wszystkim do pracy ze studentami odbywającymi praktyki wykopaliskowe na stanowiskach, których badaniami kierowałem lub w których uczestniczyłem. Należy tu wymienić przede wszystkim opiekę nad studentami UW i UKSW podczas badań na grodzisku Piotrówka w Radomiu w latach 2010-2013. Aktywność tą uzupełniał mój udział w kształceniu studentów w Instytucie Archeologii Uniwersytetu Warszawskiego. Na zaproszenie prof. Andrzeja Buko w latach 2008-2014 prezentowałem na jego seminariach wyniki badań archeologicznych wczesnośredniowiecznych zespołów osadniczych w Płocku i Radomiu, omawiałem też zagadnienia związane z metodami analiz ceramiki i kierunkami badań ceramologicznych. W trakcie realizacji polsko-hiszpańskiego projektu badań wczesnośredniowiecznego stanowiska miejskiego Medina Elvira prowadziłem zajęcia dotyczące metod analizy ceramiki dla studentów Uniwersytetu w Granadzie uczestniczących w badaniach wykopaliskowych w sezonie 2009.

W latach 2012-2014 prowadziłem zajęcia dla słuchaczy Studium Doktorskiego przy IAE PAN, wykłady dotyczyły badań wczesnośredniowiecznych zespołów osadniczych oraz

metod analiz ceramiki. W latach 2020-2024 byłem promotorem pomocniczym rozprawy doktorskiej Wojciecha Bisa, realizowanej w IAE PAN. Praca obroniona została w 2024 r.

Większy zakres miała moja działalność popularyzatorska. Zgodnie z porządkiem chronologicznym należy tu wymienić przede wszystkim konsultacje dotyczące znalezisk ceramiki wczesnośredniowiecznej i średniowiecznej wybranych jako elementy nowej ekspozycji dotyczącej dziejów miasta w Muzeum Mazowieckim w Płocku (2009). Z badaniami Płocka związany jest także mój artykuł pt. „Wielkopole w Płocku albo o pożytkach płynących z badań ceramiki z wykopalisk” opublikowany w popularnonaukowym czasopiśmie Muzeum Mazowieckiego w Płocku (nr 12/2017), a także wykład pt. „Archeologia Płocka – próba bilansu” wygłoszony w siedzibie Towarzystwa Naukowego Płockiego (2018).

Jak już wspomniałem, współpraca z Muzeum im. Jacka Malczewskiego w Radomiu obejmowała także mój aktywny udział w przygotowaniu wystaw – w 2012 r. uczestniczyłem w wyborze znalezisk z grodziska Piotrówka w Radomiu do wystawy „Piotrówka. Pamięć rodowodu”. W 2021 r. sporządziłem wytyczne dotyczące form średniowiecznej zabudowy mieszczańskiej do trójwymiarowej rekonstrukcji piętnastowiecznego Radomia lokacyjnego, stanowiącej część wystawy stałej „Dzieje Radomia”. Konsultowałem także projekty poszczególnych budynków i przestrzennych układów parcel miejskich. Współpraca z Muzeum im. Jacka Malczewskiego w Radomiu wiązała się także z moim udziałem w przygotowywaniu organizowanych przez Muzeum „Niedziel z archeologią” (2013-2014), a także wykłady dla uczestników warsztatów „Historia jakiej nie znacie” (2016: „Chryścianizacja Europy”, „Radom w czasach chrztu Polski”) i cyklu spotkań „Skarby i tajemnice Piotrówki” (2019: „Genius loci. Góra św. Piotra w historii i współczesności Radomia”).

Z badaniami wczesnośredniowiecznego Radomia wiąże się także moja współpraca z Miejskim Ośrodkiem Kultury „Amfiteatr” w Radomiu. W jej ramach prezentowałem wykład pt. „Pogańskie wierzenia Słowian – fakty i mity” (2021) oraz uczestniczyłem w spotkaniu pt. „Słowiańska droga w zaświaty. Wierzenia i obrzędy pogrzebowe dawnych Słowian”, zorganizowanym w ramach prowadzonego w Ośrodku cyklu „Spotkania z nauką” (2025). Wyniki badań wczesnośredniowiecznego zespołu osadniczego w Radomiu prezentowałem na wykładach przeznaczonych dla słuchaczy Uniwersytetu Trzeciego Wieku w Radomiu (2013) i Koźenicach (2014), a także dla członków radomskiego koła PTTK (2013).

Osobno wspomnieć należy o kierowanej przeze mnie Radomskiej Letniej Szkole Archeologii – projekcie realizowanym w trakcie dwóch sezonów badań wykopaliskowych na grodzisku Piotrówka (2012, 2013), organizowanym we współpracy z Gminą Miasta Radomia i Muzeum im. Jacka Malczewskiego. Obejmował on udział uczniów radomskich szkół średnich

w badaniach wykopaliskowych – począwszy od eksploracji, poprzez naukę zasad sporządzania dokumentacji rysunkowej i fotograficznej, inwentaryzację i klasyfikację znalezisk. Uczniowi w pracach terenowych towarzyszyły wykłady dotyczące przeszłości Radomia oraz metod i technik badań archeologicznych. W dwóch sezonach szkoły uczestniczyło łącznie 50 uczniów i uczennic radomskich liceów.

Wyniki badań naukowych prezentowałem także w mediach. W trakcie pięciu sezonów badań grodziska Piotrówka w Radomiu (2009-2013) udzieliłem kilkudziesięciu wywiadów przedstawicielom lokalnych gazet (Echo Dnia, Gazeta Wyborcza Radom, Miesięcznik Prowincjonalny), rozgłośni radiowych (Radio Rekord, Radio Plus Radom) i telewizyjnych (Telewizja Dami Radom). Na uwagę zasługuje tu zwłaszcza cykl artykułów „Letnia szkoła Archeologii”, przygotowany wraz z dr Urszulą Bugaj (IAE PAN) i Agnieszką Kępką (Gazeta Wyborcza), publikowany na łamach radomskiego dodatku „Gazety Wyborczej” w lipcu-wrześniu 2011, zawierający informacje o najnowszych odkryciach z prowadzonych wówczas badań oraz wprowadzenie w problematykę badań archeologicznych. Wyniki badań radomskich były także prezentowane w mediach o zasięgu ogólnopolskim (Radio Dla Ciebie, Radio TOK FM). Należy tu także wspomnieć artykuł „Radom – przeszłość dla przyszłości” opublikowany w „Archeologii Żywej” (nr 6(58)/2011). Brałem także udział w realizacji filmu promującego badania archeologiczne w Radomiu, zrealizowanego w 2013 r. przez kanał Discovery Polska („Piotrówka: odkrywamy średniowieczny Radom”, https://www.youtube.com/watch?v=_3RUkz1ErTw).

Na zakończenie należy także wspomnieć o dwóch artykułach poświęconych problematyce badań wczesnego średniowiecza na ziemiach polskich, opublikowanych w „Pomocniku Historycznym” tygodnika „Polityka”: „Banalne miejsca, zwyczajne historie. Codzienność życia w X i XI w. według wiedzy archeologów” („Polityka. Pomocnik Historyczny. Narodziny Polski”, nr 8/2015), „Żreb, opole, gród. Kraj wydarty puszczy. Początki osadnictwa na polskich ziemiach” („Polityka. Pomocnik Historyczny. Dzieje polskiej wsi”, nr 2/2024).

6. Oprócz kwestii wymienionych w pkt. 1-6, wnioskodawca może podać inne informacje, ważne z jego punktu widzenia, dotyczące jego kariery zawodowej.

Od 2022 r. pełnię funkcję przewodniczącego Komisji Wydawniczej Instytutu Archeologii i Etnologii PAN. Od 2023 r. pełnię funkcję kierownika Ośrodka Archeologii Historycznej Instytutu Archeologii i Etnologii PAN.

W 2012 r. otrzymałem nagrodę Prezesa Rady Ministrów za wyróżniającą się rozprawę doktorską. W 2014 r. otrzymałem Medal 60-lecia Instytutu Archeologii i Etnologii PAN. W 2024 r. zostałem odznaczony Brązowym Krzyżem Zasługi.

Od 2023 r. jestem współorganizatorem Warsztatów Ceramicznych, przygotowywanych przez Instytut Archeologii PAN i Wydział Archeologii Uniwersytetu Warszawskiego, skupiających badaczy ceramiki nowożytnej z większości placówek uniwersyteckich i muzealnych w Polsce, a będących w zamyśle platformą wymiany informacji i prezentowania wyników badań. Pierwsze spotkanie miało miejsce w 2023 r., kolejne planowane jest na maj 2025 r. Efektem współpracy była także organizacja w Warszawie międzynarodowej konferencji z cyklu *Europa Postmediaevalis* (kwiecień 2024 r.), a także przygotowanie tomu pokonferencyjnego, który ukaże się w 2025 r.

.....
(podpis wnioskodawcy)